

Leva som man lär?

En studie av spänningsfältet mellan genusvetande och genusgörande

Practice as you preach? Gender scholars' reflections on practising gender theory

Being a gender scholar – to what extent is it possible to practice as you preach? This study investigates how gender scholars relate to using and practicing theoretical knowledge on gender. Ten in-depth interviews are conducted with gender scholars at Swedish universities. A semi-structured interview guide, based on ambitions, possibilities and obstacles regarding using theoretical knowledge in practice, is used. The results indicate that being a gender scholar is a highly reflective project, since it involves turning your gender theoretical gaze towards yourself. Practicing as you preach seems to be interpreted as undoing gender. Attempts to undo gender are said to be hindered by gender normative structures rendering gender scholar women and gender scholar men different possibilities to practice the undoing of gender. The analysis shows that gender scholars perform a balancing act by adding some expressions for the opposite gender to their everyday doings and their physical appearance, thus combining a doing with an undoing of gender. The pace and force of change in these doings and undoings are rather small. Nevertheless, small as they may be, these steps are interpreted as part of a strategy to change gender normative structures, making possible yet other and freer gender performances.

Keywords: gender knowledge, gender scholar, doing gender, undoing gender, reflexivity

GENUSVETENSKAPEN HAR SINA rötter i kvinnoforskningen och den feministiska rörelsen, men har i sin utveckling delvis frikopplats från dessa områden och kommit att definieras som ”det stora kunskapsområde som problematiserar hur genus, det vill säga kulturellt och socialt kön, ’görs’, konstrueras, blir till, formas – på olika nivåer, inom olika sfärer, i kultur och samhälle” (Ganetz 2005:12).¹ En uttalad strävan för genusvetenskap är att öka människors medvetenhet om ojämlika genusstrukturer och att därigenom också öka toleransen för olikheter och bidra till förändringar i män-

1 Genomgående i artikeln använder vi *genus* som begrepp eftersom artikeln syftar till att belysa och analysera hur genusprocesser skapas och formas i informanternas berättelser om hur genuskunskap praktiseras och används. Att vi använder *genus* har att göra med att vi vill fästa uppmärksamheten på hur *genus* görs meningsbärande i materialet och inte utgå från antaganden om två biologiskt stabila kön. I undantagsfall använder vi begreppet kön då någon av de forskningskällor vi refererar gör en teoretisk distinktion mellan kön och *genus* eller då någon informant använder sig av begreppet kön. För en närmare diskussion av kön/*genus* se (Gothlin 2001; Hammarström 2005; Hirdman 1988).

niskors attityder, värderingar och handlingar som rör variationer av genus (Sevelius & Stake 2003; Stake, Roades, Rose, Ellis, & West 1994; Stake & Rose 1994). I denna studie undersöks det spänningsfält vi uppfattar finns mellan delar av genusvetenskapens kunskapsanspråk att förändra och förbättra maktstrukturer som rör genus och jämställdhet och de intentioner samt praktiska möjligheter och hinder som akademiskt verksamma genusvetare upplever i sin strävan att omsätta teoretisk kunskap i handling. Undersökningen ställer frågor om hur akademiskt verksamma genusvetare förhåller sig till de teorier och undersökningar de tar del av i sitt arbete och som de själva som forskare tar fram, i vilken grad de vill och försöker omsätta sitt vetande om ojämlika strukturer i handlande, och vilka möjligheter och hinder de stöter på i gränslandet mellan vetande och praktik.

Genom sin framväxt ur feministiska och politiska rörelser är genusvetenskapen engagerad i samhället utanför högskola och universitet på ett för ämnet särskilt sätt (Lundberg & Werner 2013b:10). Genusvetarstudenter har ofta uttalade ambitioner att praktisera sina kunskaper i privatliv och yrkesliv (Bryant 2003; Högskoleverket 2007). Många genusvetare och före detta genusvetarstudenter arbetar också ideellt med frågor som relaterar till det akademiska ämnet genusvetenskap då de uppfattar det som centralt för genusvetenskapen att förbättra och förändra samhället (Lundberg & Werner 2013b:10). Också undervisningssalen där en universitetslärare möter studenter kan förstås som en plats för att i praktiken öppna upp genusstrukturer (Lucal 1999:795).

Spänningen mellan intresset för att förändra genusrelaterad ojämlikhet och att lära sig mer om denna ojämlikhet finns redan från grundutbildningsnivå inom genusvetenskapen. En nationell alumniundersökning av genusvetarstudenter i Sverige visar att ett starkt skäl för att studera genusvetenskap är ”obekvämheter med samhällets ojämlikhet” (Lundberg & Werner 2013a:39). I jämförelse med andra studentgrupper har genusvetarstudenter visat en större benägenhet till förändring av sina värderingar, större tolerans mot olikheter och större benägenhet att vara aktiva i feministiska rörelser och aktioner än andra studenter (Griffin & Hanmer 2005; Stake & Hoffman 2001; Stake et al. 1994). Genusvetarstudenter anser sig också i hög grad ha påverkats privat av att läsa genusvetenskap, överlag genom en upplevd ”helt ny blick på livet och världen”, men också genom deras syn på föräldraskap, barn och sexualitet (Lundberg & Werner 2013a:71f). Genusvetarstudenter fördelar också hemmets sysslor och fritidssysslor inom ramen för parförhållanden mer jämlikt än andra studentgrupper (Griffin & Hanmer 2005; Stake et al. 1994; Stake & Rose 1994). Det är emellertid oklart om detta är effekter av studier i genusvetenskap, eller om det är så att studenter som redan är mer jämställda söker sig till genusvetenskapen som akademisk disciplin.

Den teoretiska kunskap som genusvetenskapen bidrar med utövas utanför akademien i olika grupper av genusmedveten aktivism. Forskning om sådan genusmedveten aktivism visar på olika strategier för att ”öppna upp genus” (undoing gender) och att handla enligt normer för motsatt genus (Holmgren 2011b; Wsshede 2010). Framförallt handlar de genusmedvetna strategierna om sätt att aktivt hantera sitt utseende, sitt sätt att agera i grupsituationer, sin sexualitet och sitt språkbruk. Utseendet i form av klädesval och stil framträder som det tydligaste sättet att agera med signalverkan om att

vara genusaktivist och för att utmana genusstereotyper (Wasshede 2010). För manliga genusaktivister kan det innebära att använda hårspännen, smink, kjol eller klänning (Wasshede 2010:193). För kvinnliga genusaktivister handlar utseendekoderna om att iscensätta en icke-traditionell heterosexuell kvinnlighet och att försöka undvika att sexualiseras genom att bära löst sittande och begagnade kläder, inte raka benen och inte använda så mycket skönhetsprodukter (Wasshede 2010:190ff). Liknande sätt att agera finns beskrivna i Lucals redogörelse för sina erfarenheter av att ”inte delta i kvinnlighet” (Lucal 1999).

Också när det gäller handlingar i övrigt utmanas traditionella genusnormer. För män kan det handla om att medverka till ett jämlikt fördelat hushållsarbete, att handarbete, vara omhändertagande, lyssna, prata om och visa känslor (Wasshede 2010:220). För kvinnor kan det handla om att undvika sådant som förknippas med kvinnlighet som att le, inte ta plats, och vara förstående (Wasshede 2010:221). I dessa genusaktiva strategier framträder skillnader i normer för kvinnor och män. Manliga informanter i Wasshedes studie påtalar att de upplever svårigheter att leva upp till sina idéer om vad det innebär att vara en genusmedveten man. De menar sig ha hjälp av kvinnliga partners som agerar ”genuspoliser”. Liknande tendenser har visat sig inom forskning om män inom den feministiska rörelsen (Holmgren 2007, 2008, 2011a, 2011b; Holmgren & Hearn 2009). Feministiskt engagerade män ger uttryck för en känsla av skuld för att de är män. De visar sig mycket medvetna om att de själva är en del av problemet som de vill lösa, vilket får följd för deras självuppfattning och handlingsutrymme (Holmgren 2007, 2011b). För att passera som feminister agerar männen utifrån sin genuskunskap för att bryta genusnormativa handlingsmönster (Holmgren 2011b:101ff). Också studenter i genusvetenskap har gett uttryck för ett upplevt ”glapp” mellan en strävan att bryta maktstrukturer och ojämlikheter i samhället och en upplevd faktisk representation av framförallt kvinnor i form av ”en vit medelklass med tygkassar” i genusvetenskapen på universitet och högskolor (Lundberg & Werner 2014). I glappet mellan genusvetande och genusgörande, mellan kartläggning och aktivism/praktisk handling, uppstår en frustration. Ett sätt att hantera detta är genom ett språkligt ”självreflexivt ansvarstagande” i vilket genusvetare aktivt använder genusneutrala nyord som *hen* istället för hon och han, och *en* istället för man (Gustavson 2014:54). Dessa genusmedvetna nyord handlar delvis om att ibland möjliggöra en genusneutralitet, men kan också förstås som politiska pronomen med kraft att förändra strukturer (Gustavson 2014).

Liksom genusvetarstudenter har gett uttryck för att genusvetenskapen gett dem ett nytt förhållningssätt till sin sexualitet (Lundberg & Werner 2013a:71) visar studier av feministiska aktivister att politisering av sexualitet används som ytterligare ett sätt att utmana traditionella genusmönster (Wasshede 2010:122, 149). Sexualiteten uppfattas av aktivister som valbar eftersom den vilja som finns i politiska ställningstaganden och det begär som uppstår gentemot andra människor i form av attraktion och förälskelse anses sammanvävda. Begäret förstås alltså inte bara som ett sexuellt begär, utan som ett begär efter att göra motstånd mot heteronormativitet. Samtidigt är detta framförallt för de manliga heterosexuella informanterna en känslig fråga.

Forskning om genusmedveten handling har framförallt fokuserat studenters ambitioner och praktiker samt genusmedveten aktivism (utanför akademien). Lucal (1999:795) menar emellertid att hon som universitetslärare och feminist uppfattar lärosalen med studenter som den situation där hon tror sig ha störst möjlighet att påverka genusstrukturer, då hon där möter intresserade studenter och av dem kan förstås som ett förkroppsligande av en möjlighet att i praktiken öppna upp genus (Lucal 1999:795).

Med avstamp i forskningsbakgrunden av genusvetenskapens ambitioner och forskning om hur genusmedveten aktivism kommer till uttryck vill vi i denna studie undersöka det spänningsfält vi uppfattar finns mellan delar av genusvetenskapens kunskapsanspråk att förändra och förbättra maktstrukturer som rör genus och jämställdhet och de intentioner samt praktiska möjligheter och hinder som akademiskt verksamma genusvetare upplever i sin strävan att omsätta sin teoretiska kunskap i handling. De frågor som specifikt berörs är hur akademiskt verksamma genusvetare anser att deras teoretiska genuskunskap bör användas, vilka möjligheter och begränsningar de upplever i sina försök att omsätta teoretiska kunskaper i praktisk handling i sitt vardagliga liv, och vilka alternativ de själva uppfattar som möjliga vad gäller genuspraktiker i allmänhet. Metoden som använts är djupintervjuer med genusvetare vid svenska lärosäten och materialet för artikeln omfattar tio intervjuer. Intervjuerna analyseras med hjälp av ett *doing-gender* och *undoing-gender*-perspektiv i kombination med Sara Ahmeds queerfenomenologiska begrepp om orientering.

Teoretisk begreppsram: Att göra genus och öppna upp genus

Det är inom genusvetenskapen, om än på olika sätt, vida accepterat att genus är en social konstruktion (Lucal 1999:782). Genusvetenskapen problematiserar som akademisk disciplin socialt och kulturellt genus och ifrågasätter naturligt givna (biologiska och fysiologiska) förklaringsmodeller av skillnader mellan kvinnors och mäns livsvillkor, livssituationer och handlingsmönster (Connell 2003:21). West och Zimmermans artikel *Doing gender* (1987) har kommit att tillhöra kanon av genusvetenskapliga texter som ger förslag till förståelse och förklaring av hur genus ständigt görs och upprätthålls. West och Zimmerman menar att sociala handlingar och socialt samspel som utförs av enskilda individer för att markera genustillhörighet utgör *göranden av genus*. De menar också att vardagligt samspel underlättas om människor (tydligt) visar sin genustillhörighet (West & Zimmerman 1987:134). West och Zimmermans analyser håller sig på en social interaktionsnivå mellan enskilda människor och handlingar för den enskilde individen. Det kan handla om att som kvinna sitta med benen i kors snarare än brett isär eller att som man hålla upp dörren för en kvinna. Senare analyser av genusgörande påtalar också genusgörande på strukturell nivå som påverkar enskilda människors sociala interaktion i vardagen, till exempel genom att toaletter och omklädningsrum är genusmärkta och skilda åt som olika rum för kvinnor och män (Iversen 2011:238).

Görandeperspektivet har stor förklaringspotential vad gäller den sociala interaktionsnivån och varje enskild individs handlande för att signalera sitt genus, men det har också kritiserats för att det upprätthåller skillnader mellan vad som anses vara

kvinnligt och manligt (Deutsch 2007:108; Frye 1983:34). Om kvinnor och män inte så tydligt uttryckte sin genustillhörighet genom göranden av genus skulle likheterna mellan människor vara mycket större (Lucal 1999:784). Görandet sker inte heller bara medvetet av den enskilde på en social interaktionsnivå. Även om enskilda individer försöker att inte göra genus, så gör andra det genom att kategorisera dem som antingen kvinnliga eller manliga (Lucal 1999:791). Också genom att stora kollektiv av människor upprepar likartade rutiniserade handlingsmönster vad gäller göranden av kvinnlighet och manlighet misstas dessa lätt för att vara uttryck för biologiska skillnader (West & Zimmerman 1987:137). Att göranden sker på handlings- och samspeinsnivå ändrar alltså inte det faktum att genus också återfinns i sociala strukturer och bidrar till social kontroll (West & Zimmerman 1987:147). För att förstå vilka göranden som alls är möjliga har kritik av *doing gender* utvecklats i olika ansatser att öppna upp genus (*undoing of gender*). Butler (2007) menar att vi måste förstå de kulturella ramar och sociala strukturer som vi lever inom där den kulturella ram som västerländska samhällen befinner sig i när det gäller genusrelationer enligt Butler utgör en heterosexuell matris. Ett särskilt problem med denna matris är att den bara erkänner de två kategorierna kvinna och man och därmed endast två huvudsakliga handlingsalternativ (Butler 2007; se också Risman 2009; West & Zimmerman 1987). Den trånga tvådelningen menar Butler också har att göra med att relationen mellan genusrelaterade beteenden och sexualitet minskar mängden accepterade sätt att agera (Butler 2007). Också andra forskare har efterfrågat ett queert förhållningssätt till förståelsen av genus. Istället för att tala om att göra genus och upprätthålla en binär genusstruktur bör vi tala om att öppna upp genus genom att bryta mot eller göra motstånd mot konventionella genusnormer (Deutsch 2007; Lorber 2000; Risman 2009; Rosenberg 2002). Men detta har visat sig vara svårt att genomföra. Som en följd av maktskillnaden mellan kvinnligt och manligt förefaller det vara lättare för kvinnor att agera utifrån manlighetsnormer än vad det är för män att agera utifrån kvinnlighetsnormer (Kroon 2007). Det har också visat sig att en alltför stor grad av manlighet utförd av en kvinna kan bli ogynnsam, då det bidrar till ett slags femininitet som hotar möjligheten att anses respektabel (Skeggs 1999). Att göra genus ogjort på sätt som godtas är att betrakta som en balansakt, och om balansen inte upprätthålls finns risker knutna till uppfattningen om personers sexualitet och sexuella läggning (Ambjörnsson 2011; Connell 2003; Gemzöe 2008; Skeggs 1999). Påtagliga begränsningar finns för hur genus kan göras på överskridande sätt utan att det ger negativa konsekvenser för den enskilde. Samtidigt är det i överskridanden av givna genuskategorier som lösningen tycks ligga (Ahmed 2006b; Risman 2009; Rosenberg 2002). Ett förslag till hur genus kan öppnas upp finns i Ahmeds queerfenomenologiska perspektiv (Ahmed 2006a, 2006b, 2010).

Ahmed utgår från fenomenologins fokus på människans medvetande, men vill också göra fenomenologin förkroppsligad och framförallt medveten om att människor har olika förutsättningar beroende på sin position i världen, förstådd som en normativ och maktpräglad struktur. Ahmed vill med sitt perspektiv förstå hur människor på olika sätt orienterar sig i tid och rum, både mentalt och kroppsligt, hur de förstår sig själva och situationen de befinner sig i (Ahmed 2006a, 2006b). Orientering, som är

Ahmeds huvudsakliga begrepp, handlar om hur personer i varje given situation utifrån en given position förstår och tolkar möjliga vägar framåt och hur de känner sig när de står inför alternativa handlingsvägar (Ahmed 2006b:1). Men orienteringen handlar inte bara om en riktadhet framåt, utan också om själva den utgångspunkt en person befinner sig i. Vissa handlingsmönster och val blir från varje given position mer nåbara och tillgängliga än andra, och positioner visar sig också vara kopplade till normer och förväntningar. Personers olika utgångspunkter innebär därför att vissa sätt att agera och känna är mer troliga än andra. De riktningar som finns synliggjorda från en position kan förstås som instruktioner eller uppmaningar om vart det är möjligt och önskvärt att gå och de uppfattas med Ahmeds begreppsapparat som på förhand upptritade linjer att följa (Sohl 2014:138). Det mest vanligt förekommande, normföljande handlingsmönstret, är att orientera sig genom att rikta sig mot redan upptrampade stigar med medföljande förväntade beteenden att upprepa. Detta motsvarar i stort att göra genus. Det kan handla om en förväntad kvinnlig linje och en förväntad manlig linje, men också en förväntad straight linje som är nära kopplad till ett heteronormativt familjeliv (Ahmed 2006b:10ff.). Genom att följa en redan given linje kan vi enligt Ahmed känna oss hemma i en roll och position. Men det är också möjligt att i ett sådant handlande känna sig vilsen, som om man har slagit in på en linje som inte känns rätt. Och när det känns så är det alltid möjligt att staka ut en linje som är ännu otrampad, vilket kan kännas både vilset och befriande (Ahmed 2006b:7; Andersson 2010:54).

Detta, att avvika från förväntade linjer och på så sätt gå in på otrampad mark, innebär att möjliggöra nya och queera linjer (Ahmed 2006b:11). Men Ahmed menar inte att målsättningen är att skapa *en* queer linje att följa som ett alternativ till en straight linje. Om det görs menar hon att vi lätt glömmer att det alltid kommer att finnas positioner eller linjer att leva sitt liv utifrån som ändå inte skulle inkluderas (Ahmed 2006b:179). En queer fenomenologi vill snarare, enligt Ahmed, möjliggöra en förståelse för olika positioner, orienteringar och möjliga stigar att följa och själv trampa upp. Ahmeds begreppsapparat är relationell och utgår från varje individs kroppsliga såväl som mentala orientering i sin omvärld, vilket minskar risken att på förhand förknippa individen med en kategori som genus, klass eller etnicitet (Sohl 2014:131). Denna ansats möjliggör på så sätt för oss att förstå hur normer och handlingsmönster reproduceras socialt, men även hur de kan förändras (Ahmed 2006a, 2006b; Sohl 2014:132).

Metod och material

Denna artikel bygger på intervjuer med tio genusvetare vid svenska högskolor. Deras akademiska positioner spänner från student på avancerad nivå till senior forskare. Då svenska lärosätens fakultet- och ämnesindelning ser olika ut är informanterna inte nödvändigtvis verksamma i ämnet genusvetenskap, men alla är aktiva i sin disciplin med genusvetenskapligt fokus i sin forsknings- och undervisningsgärning. Även om det är möjligt att disputera i ämnet genusvetenskap är många genusvetare spridda inom andra samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen med genusvetenskap som del

av sin utbildning (Lundberg & Werner 2013a:44–46). Den definition vi använder av genusvetare i denna undersökning innebär att en genusvetare är en person som har genusvetenskap som del av sin utbildning och som anlägger ett genusperspektiv i sin forskning och undervisning. Sex av informanterna är kvinnor och fyra män. Intervjuerna genomfördes våren 2012. Åldersintervallet på informanterna är 25–60 år. Samtliga informanter har svenskt etniskt ursprung. I likhet med vad Lundberg och Werner (2013b:12) noterar i sin skrift om genusvetenskap, politik och samhällsengagemang, tenderar informanterna i denna studie att ha ett feministiskt engagemang utanför akademien, som exempelvis inom Feministiskt Initiativ (FI) eller kvinnojourer. Endast en informant uppgav sig uttryckligen sakna feministiskt engagemang utanför akademien.

Den akademiska "genusvärlden" i Sverige är relativt liten och många känner eller känner till varandra. Av anonymitetsskäl har urvalsförandet skett genom informella kontaktvägar vid olika lärosäten i Sverige. Vi valde att inte rikta oss till särskilda kollegier vid specifika högskolor, utan snarare söka efter genusvetare från flera lärosäten och inom olika ämnesmiljöer. Intervjuerna genomfördes med ett undantag face-to-face vid respektive lärosäte och pågick i genomsnitt i 70 minuter. En intervju genomfördes via e-post-korrespondens. Intervjuerna spelades in och transkriberades i sin helhet så att de inför analysen omvandlats från tal till text. Intervjuerna har genomförts och transkriberats av en och samma person för att i översättning från tal till text i minnet kunna bibehålla tonläge, tempo och betoningar vilket annars riskerar att gå förlorat i transkriberingen (Gillham 2008:125; Trost 1997:51). Respondentvalidering har skett på så sätt att informanterna har tagit del av transkriberingarna och de har haft möjlighet att korrigera och stryka sådant som de inte önskar ska användas. De citat som presenteras i artikeln har redigerats så att det inte ska vara möjligt att identifiera detaljer som ålder, position eller forskningsområde. Även om en intersektionell analys av materialet vore spännande har vi gjort bedömningen att tio informanter utgör ett till antalet för litet material för att utföra någon sådan analys som skulle kunna vara generaliserbar. Då vår ambition med studien är att synliggöra genusvetares ansatser att praktisera sin teoretiska kunskap presenterar vi informanterna som informant 1–10 utan att presentera dem närmare.

Intervjuguiden var tematiskt utformad utifrån tre teman: *avsikter, praktiskt agerande, upplevda hinder och möjligheter*, med intentionen att fånga informanternas intresse och engagemang för genusfrågor, hur deras intresse och engagemang i genusvetenskap har påverkat dem som personer, samt hur de i vardagslivet förhåller sig till genusnormer och genusteori. En utmaning under intervjuerna var att få informanterna att berätta och reflektera utifrån sina egna erfarenheter. De talade gärna om feministiska frågor och uppfattningar i allmänhet men mindre om den egna erfarenheten. En förklaring till detta kan vara att det är laddat att tala om de här frågorna och kanske särskilt laddat att eventuellt blottlägga en spricka mellan den teoretiska kunskapen om genus och jämställdhet och hur man lever i praktiken. Medvetna om detta var vi noga med att i varje intervju tydliggöra att det var informanternas egna tankar och reflektioner som var i fokus, snarare än allmänna tendenser i samhället och politiken.

Relationen mellan intervjuare och informant är något som lyfts fram som avgörande för den kvalitativa intervjuemetoden (Gillham 2008; Kvale & Brinkmann 2009). Särskilt feministiska forskare har uppmärksammat den maktasymmetri som föreligger mellan intervjuare och informant (Davies & Esseveld 1989; Widerberg 1995). Det är den som intervjuar (forskaren) som har överblick över hela intervjuprocessen, forskaren som ställer frågorna och tolkar svaren. Intervjuaren håller således i taktpinnen och är den som ser till att ett intervjusamtal formas. Men samtidigt krävs ett gemensamt definitionsrum mellan intervjuare och informant för att kommunikationen ska bli möjlig (Lundgren 1993:216). I denna studie har vi som forskare, liksom informanterna, varit genusvetare. Detta har bidragit till ett sådant gemensamt definitionsrum, men också till vad Holmgren (2011a) kallar samfältning, då informanterna i vissa fall kan vara minst lika pålästa på teorier och begrepp som ligger till grund för bakgrund och analys av forskningsprojektet som vi. Exempelvis kunde det ställas motfrågor till intervjuaren: "Vad menar du med konstruktivistisk syn?" [13]. Informant och intervjuare hamnar då i en diskussion om betydelsen av olika begrepp och perspektiv och kan i intervjun nå en gemensam förståelse av detta.

Intervjuerna har transkriberats och analyserats med hjälp av ett doing-gender och undoing-gender-perspektiv i kombination med Sara Ahmeds queerfenomenologiska begrepp om orientering. I fokus för analysen står genusvetarnas uppfattningar av hur de återskapar och upprätthåller genusordningen ("the doing of gender") men också deras uppfattningar av genusordningens sprickor och öppningar för alternativa genusgöranden ("the undoing of gender"). I syfte att synliggöra genusvetares upplevda möjligheter att uppta icke konventionella utrymmen och handlingar bortom en binär genusordning används queerfenomenologiska begrepp om orientering och olika linjer. Detta innebär att genusvetarnas utsagor om möjliga och önskvärda sätt att praktisera genusmedvetenhet tolkas i termer av deras förståelse av sin egen utgångsposition och det handlingsutrymme de uppfattar finns för att förverkliga genusvetenskapens teoretiska ambitioner i det vardagliga livet, och att därmed öppna upp variationsvidden för genusgörande.

Analys: Reflexiva förhållningssätt till spänningsfältet genusvetande–genusgörande

Att intervjuva genusvetare om hur deras anspråk som genusvetare ser ut, och vilka möjligheter de ser med att förverkliga dessa, innebär att genusvetarna vänder sin genusvetarblick mot sig själva. Det är med andra ord ett *reflexivt förhållningssätt* som framträder i intervjuerna. Det reflexiva förhållningssättet tar sig uttryck i olika försök att formulera en egen ståndpunkt och praktiska ansatser att leva utifrån den formulerade ståndpunkten och därmed agera som ett gott exempel på en genusmedveten och genusaktiv person som kan leva som den lär. Nedan presenteras analysen av intervjuerna. Framställningen är strukturerad utifrån fem teman som framkommit under analysen av materialet: *genusvetandet som en process som aldrig blir klar, roller och positioner en genusvetare tar och tilldelas privat, ambitionen att leva teorin, genus-*

vetarkvinnors och genusvetarmäns olika utgångspunkter och möjligheter samt tankar om möjligheterna att nå bortom en binär genusdelning.

Genusvetande är en pågående process som aldrig blir klar

Genusvetare har gedigna kunskaper om genussystem och genusrelationer, och det framkommer tydligt i intervjuerna att det för informanterna har varit avgörande för deras personliga liv att bli genusvetare. Intervjuerna tar avstamp i diskussioner om informanternas förståelseramar som genusvetare. I dessa diskussioner resonerar informanterna om sina genusvetenskapliga utgångspunkter, hur de förstår sig själva och sin egen mentala och förkroppsligade position utifrån detta, men också om vilka möjliga vägar de ser framåt när de söker praktisera sin genuskunskap. I dessa inledande resonemang om informanternas egen förståelse av genuskunskap och genusvetande framträder ett reflexivt drag som kommer att präglade hela intervjustudien.

I några fall ger informanterna uttryck för att ha en relativt tydlig och artikulerad uppfattning om hur de ser på genus. En informant som under sin tjugo år långa akademiska gärning varit aktiv i genusfrågor inom och utanför akademien uttrycker sig så här: ”Jag har en kombination av konstruktivistisk och biologisk utgångspunkt och är ovanpå det strukturfeminist” [I 1]. Detta citat ger uttryck för en grundförståelse för genussystem och handlingar som bas för efterföljande resonemang om hur det är möjligt att leva och handla som genusvetare i både forskning och vardagsliv. I andra situationer i intervjuerna reflekterar informanterna över vad genuskunskapen som förståelse möjliggör och eventuellt stänger ute. En informant, som är teoretiskt fokuserad på social konstruktionism i bred bemärkelse i sin forskning, men också särskilt vad gäller genusfrågor, ger uttryck för detta och ställer i intervjusituationen frågor som: ”Vad tillåter en konstruktionistisk ram mig att ta hänsyn till och göra i en viss situation och hur hanterar jag det när det är något som jag inte blir behjälpt av med det här perspektivet?” [I 2]. Detta slags reflektioner över begränsningar med olika perspektiv framkommer också i öppenheten inför att perspektivförståelsen ständigt fylls på och på så sätt förändras.

Informanterna reflekterar också över hur det är att professionellt ägna sig åt genusvetenskap. Att vara akademisk genusvetare (och feminist) framstår som en process som pågår och inte något som en gång för alla blir ”färdig”. En informant, som är doktorand, uttrycker det som att det är ”en pågående process” [I 4] att orientera sig som genusvetare. Genusvetande förefaller vara av det slaget att det inte är möjligt eller önskvärt att hitta *det rätta sättet* att agera på eller att följa en redan upptrampad stig. I genusvetandet ligger snarare en medvetenhet om att omkringliggande och bakomliggande erfarenheter och ramar ständigt är närvarande och kan komma att få olika betydelser för ens handlingsutrymme och val.

Det är tydligt att det för informanterna har varit avgörande för deras personliga liv att bli genusvetare. Genuskunskapen sägs öppna ögonen och kasta ljus över möjliga sätt att agera, tänka och känna som tidigare inte varit tillgängliga för informanterna. En informant som är student på avancerad nivå säger: ”Det förändrar en på så vis att man *ser* sådant som man inte har sett förut. Man lägger *märke* till saker som man inte

sett förut. Man blir mycket mer arg” [I 5]. Det kan också, enligt en informant som har en senior position med lång erfarenhet av genusfrågor, handla om att genuskunskapen upplevs ge tillgång till obekanta men samtidigt mer frigörande perspektiv:

[D]et är nog en annan typ av självkänsla som kommer med det här, som innebär att jag faktiskt inte accepterar att bli bemött eller behandlad på vilket sätt som helst. Det innebär att man kan placera det utanför sig själv, istället för inom sig själv. Det där att tro att det är något fel på en själv, att man själv är orsak till någonting och att man känner ett obehag över något som kanske var diffust [I 3].

Upptäckter, lärande och erfarenheter, som görs längs vägen till att bli och vara genusvetare, sätter sina spår personligt och känslomässigt, men också professionellt i rollen som genusforskare (jfr Svenaeus 2009). Genusvetarna reflekterar som informanter mycket över relationen mellan den professionella, akademiska rollen som genusvetare och dem själva som individer. Här betonas vikten av att genusvetaren både har ett professionellt och personligt engagemang för genus där ambitionen är att leva teorin. Några röster från intervjuerna illustrerar detta:

Jag tycker inte om det här med att man är feminist på jobbet och sedan går man hem och är på ett annat sätt. Jag arbetar mycket med att få ihop de där bitarna. Det kan man lyckas mer eller mindre med. Det är ett arbete på både en teoretisk och en vardaglig nivå [I 2].

Att vara feminist i livet och hålla på med feministisk teori, det sitter ihop och går inte att separera [I 6].

Jag vet att det är så att det finns de som kan hålla isär det där [...] För min del ser jag det inte som att man kan komma vidare utan att bottna i en feministisk ståndpunkt [I 7].

Dessa reflexiva tankegångar uttrycker en idé om en uppdelning mellan arbetsliv och privatliv. Men genusvetarna söker och eftersträvar i sina egna liv mer flytande gränser mellan det professionella och det personliga – vilket också antyder en ambition och en orientering mot att ”göra vetenskapande” på nya sätt. Deras genusvetande liknar närmast ett slags moral eller ideologi som berör deras professionella liv som forskare och lärare likväl som deras sociala relationer privat och i arbetslivet. Genusvetandet tycks ha förändrat själva förståelsen och upplevelsen av såväl den egna utgångspunkten som möjliga vägar att ta sig därifrån (jfr Ahmed 2010; Svenaeus 2009). Det är också i dessa resonemang som ambitioner att förändra ojämlika strukturer tydliggörs. En vilja finns hos informanterna att förändra de maktstrukturer gällande genus som de själva kartlägger. Liksom de män Holmgren (2007, 2011b) intervjuat reflekterar informanterna i vår studie kring det att de är en del av det strukturella problem som ska lösas. I

exempelvis nedanstående intervjuцитат reflekterar en informant över möjligheten att på olika sätt identifiera sig med de definitioner som han själv teoretiskt befattar sig med:

När jag började stöta på det här så var det så att man först var feminist, sedan skulle man vara profeminist så att man inte skulle överta kvinnors roll och föra deras talan. Sedan slutade jag kalla mig för feminist ett tag. Jag upplevde att saker jag gjorde var så problematiska att jag inte visste om jag kunde kalla mig för feminist [...] Till exempel att man tänder på vissa saker. Är jag då verkligen feminist? Är det då ärligt av mig att kalla mig för feminist? När jag säger det, tror jag då på mig själv? Det där har jag sett bland både kvinnor och män som varit feminister. Jag kan själv tycka att det är eländigt när det blir något av en etikett utåt och det inte finns ärlighet i det. Idag så är jag feminist igen. Det handlar mer om att man *försöker* göra någonting [I 2].

Citatet visar hur reflexiviteten berör det egna förhållningssättet till att vara genusvetare, feminist (och man), men också andras bemötande. Beroende på den sociala och akademiska kontexten har informanten pendlat mellan att definiera sig som feminist och att inte göra det. Talet om ärligheten kan tolkas som uttryck för en förväntan om att det *ska* finnas en överensstämmelse mellan ett professionellt engagemang och ett personligt. Resonemanget påminner om det som framkommer i Holmgrens analys, att det är just genom att erkänna sin otillräcklighet som feministiskt engagerade män kan passera som feminister (Holmgren 2011b:92).

En genusvetares positioner och roller

Mycket i intervjuerna kretsar kring informanternas strävan efter samstämmighet mellan vetande och handling, att en genusvetare både är professionellt genusmedveten snarare än medveten och personligen lever som den lär. Men i intervjuerna framkommer också passager där genusvetarna berättar om hur de i sociala sammanhang intar vissa roller och positioner och hur omgivningen kan lägga på dem vissa roller och positioner. Med queerfenomenologiska termer kan det innebära att olika sätt att handla ger olika slags erkännande och bekräftelse. Erkännandet är inte alltid positivt utan kan också vara ett erkännande som avvikare (Ahmed 2006a:570). En informant, som under hela sin långa akademiska bana varit aktiv i feministiska frågor inom och utanför akademien, berättar att hon ibland uppfattas som ”bekantskapskretsens och familjens skäggiga dam” i betydelsen ”någon man kan visa upp när man vill vara provokativ eller höra folk dra efter andan men som man i övrigt kanske vill stoppa undan eller få tyst på när det är ens egna könskodningar som kommer upp i ljuset” [I 1]. Genusvetaren blir något som *andra försöker placera in* i en viss ordning. Men det kan också tolkas som att det är genusvetaren själv som *gör sig till en kategori* för att hantera den queera positionen som genusvetaren får i de straighta rummen (jfr Ahmed 2006a:565f). En annan informant berättar att hon kan ses som ”festförstöraren” eftersom det är ”svårt att ligga lågt” [I 7], på så sätt att hon går in i diskussioner om genus och därmed utmanar den givna sociala ordningen. Ytterligare en roll som kommer fram i flera intervjuer

är rollen som ”missionär”. I en intervju berättar en senior informant som undervisar mycket om genusfrågor att det är viktigt att ge studenter verktyg att använda såväl teoretiskt som i praktiken och att ”hela [hans] mission handlar om att fokusera på det som är möjligt att förändra”:

Vare sig det används i yrket eller egen kunskap i privatlivet så är det så långt som jag kan påverka som lärare. Det känns väldigt viktigt. Det känns nästan lite missionerande, det kan det bli, men jag trivs i den rollen [I 9].

Det som framkommer i dessa berättelser om positioner och roller är genusvetarnas placering inom de strukturer och rutiniserade handlingar som de önskar förändra. De kan placera sig där självmant som en provokation eller strategi för att upplysa och/eller förändra genusordningen. Men de kan också placeras där genom omgivningens reaktioner på deras beteende. Förändring eller motstånd mot normer tycks ge upphov till reaktioner, samtidigt som det är omgivningens reaktioner som också kan leda till att genusvetarna utvecklar strategier:

Man har ett perspektiv och det går inte att förklara på en minut för dem som är preteoretiska. Det är mycket mer komplicerat. Är det en middagsbjudning så går det inte att fördjupa sig. Ibland försöker man navigera och på något sätt försöka få in diskussionen i någorlunda rimlig riktning. Kanske genom att säga något om att det finns fakta som visar det här också. För annars blir det som om man sitter och föreläser och det går ju inte [I 8].

De positioner och roller som beskrivs i intervjuerna visar på svårigheter med att förändra gällande strukturer och normer. I somliga fall tar genusvetarna en aktivt avvikande roll i sitt agerande, i andra fall tar de en teoretisk upplysande roll, i ytterligare andra fall tilldelas genusvetarna rollen som avvikande. I alla fall innebär rollen ett erkännande som avvikande från normen. På sätt och vis är det ju också det genusvetare vill, då förändring av normer och strukturer är själva målet med genusvetandet. Genusvetande såväl som genusgörande är för informanterna ständigt närvarande men tar sig uttryck på olika sätt. Det finns ingen direkt strömbrytare som anger läget för ”av/på”, men för att kunna orientera sig i olika situationer och uppfatta vilka påbjudna vägar som finns att slå in på och vilka möjliga nya stigar som verkar framkomliga krävs att genusvetarna definierar sammanhanget och utifrån detta använder reflekterade strategier för olika situationer.

En ambition med svårigheter – att leva teorin

I informanternas reflexiva förhållningssätt till sitt genusvetande tycks de förhålla sig till en idé om att det ska finnas en överensstämmelse mellan det personliga och professionella engagemanget och kunnandet. En aspekt av detta är att informanterna uttrycker en tydlig ambition att ”leva teorin”, genom att använda sig av genusteori i praktiken. I de passager vi tagit upp i det inledande avsnittet om att genusvetande är en pågående

process som aldrig blir klar har vi berört detta. Samtidigt uttrycker informanterna en medvetenhet om problem att leva upp till sina ideal. Följande citat från en informant som är doktorand är ett uttryck för svårigheter med ambitionen att leva teorin:

Man är hela tiden själv med om att reproducera förtryckande strukturer. Man faller tillbaka i en position eller kvinnoroll som man egentligen inte vill ha. Det är svårt att komma ifrån. Hur t.ex. jag som mamma uppfostrar mina barn, eller hur man är på jobbet. Det är komplext och inte så enkelt som att man skådar ljuset och att man sedan är konsekvent i att förändra saker runt omkring sig [I 4].

I sådana resonemang är det tydligt att görandet av genus sker institutionaliserat och rutiniserat (West & Zimmerman 1987) och att många handlingsmönster innebär att följa redan upptrampade stigar och påbjudna handlingar (Ahmed 2006a, 2006b). Att bli teoretiskt medveten innebär inte att sådana strukturer och institutionaliserade normer försvinner. Men ambitionen hos genusvetarna är att medvetenheten möjliggör att vara uppmärksam på variationer och därigenom nå en större variation av genusgöranden (Butler 2007; Lorber 2000). Ett annat uttryck för denna balansgång mellan att å ena sidan själv leva i strukturer och institutionaliserade handlingar och å andra sidan ha ambitioner att verka utanför dessa, framkommer i en passage där en informant säger att: ”Feministiska idéer och tankar, makt och så, är något jag tycker man får jobba med. Det är ingenting man fattar beslut om en gång. Det är ett vardagligt arbete. Det är färskvara” [I 2]. Liknande resonemang finns också i följande passage från ytterligare en informant:

Man vill ju verkligen vara konsekvent feminist i alla lägen och verkligen verka mot diskriminering på grund av kön och annat. Men utan att det är ens medvetna intention kan det råka hända ibland att man utsätter någon annan för det. Då behöver man bli påmind eller uppmärksam på att det händer. Min vilja och ambition är naturligtvis att det ska vara så, men jag tror att jag kan misslyckas med det ibland. Det är som med miljömedvetande också, där man inte alltid är konsekvent heller. Det är svårt att leva helt som man lär [I 4].

Genusvetarna uttrycker en tendens att ständigt orientera sig utifrån en position som tar avstamp i idén att motverka befintliga makttinga och ojämlika mönster (jfr Ganetz 2005). De tycks uppleva det som ett slags misslyckande när de inte lyckas omsätta teori i praktiken så att själva genusterrängen förändras. Men att leva i en given struktur och vilja ändra den är enligt informanternas utsagor besvärligt.

Genusvetarkvinnor och genusvetarmän

Gemensamt för informanterna i studien är en uttalad strävan att kritiskt ifrågasätta en traditionell genusordning och verka för en större variation än den binära genusordningen. Samtidigt uttrycker de vissa skillnader vad gäller utgångspunkter och vilka möjliga vägar de uppfattar framåt. Trots att vår intention i detta forskningsprojekt har varit att intervjua genusvetare, oavsett genustillhörighet, så framkom i materialet skill-

nader i förhållningssätt och resonemang för genusvetarkvinnor och genusvetarmän. De tycks starta från olika platser, och i olika terräng, och därmed ha olika utgångslägen utifrån vilka de uppfattar olika slags vägar framåt. I detta avsnitt av analysen belyser vi genusvetarkvinnors och genusvetarmäns olika utgångspunkter och påbudna vägar framåt.

Genusvetarkvinnor

I intervjuerna med genusvetarkvinnor berättar de att deras väg in i genusvetenskapen påverkats av personliga erfarenheter av att ha känt sig förfördelade i förhållande till män. Upplevd underordning verkar med andra ord vara en central utgångspunkt som fått kvinnorna att rikta sig mot att söka kunskap om genussystemet. I sina ansatser att leva teorin förefaller genusvetarkvinnorna på olika sätt experimentera med olika sätt att handla utifrån en uttalad ambition att agera utanför normen för kvinnlighet (jfr Lorber 2000):

Jag har gjort det medvetet, t.ex. genom att börja snusa jättetidigt på 70-talet när inga tjejer snusade, *för att* provocera. Men jag bryter även mot dem genom att jag pratar mycket. Jag tar stor plats och det är en sorts brott [I 6].

Det kan också handla om att leva i samkönade relationer: ”I det sättet att leva bryter jag mot normerna där också. Jag har gjort upp med en tidigare del av mitt liv och valt en annan inriktning” [I 3].

Genusvetarkvinnorna reflekterar också kring medvetna kroppsliga strategier för att inta queera positioner som kan fylla olika funktioner beroende på situation:

Jag menar själv att jag har både vad man benämner manliga och kvinnliga egenskaper. En del människor tycker att det är mycket skrämmande. I undervisningen använder jag det som instrument [I 1].

Man blir väldigt medveten oavsett vad man gör eller klär på sig. Det är ett iklädande av en själv. Man kan aktivt välja. Till exempel ”I dag vill jag ha höga klackar på skorna. I dag vill jag inte det.” Det är ett slags politiskt statement även om det kanske inte är det för omgivningen [I 5].

Ja det är spännande. Jag försöker bryta både mot stora och små. Bara det att man kan försöka sitta på olika sätt. Det blir speciellt väldigt provocerande när man ändrar har jag märkt. Man kan både sitta bredbent och med benen i kors. Sedan när du tar för mycket plats i ett sammanhang och inte står tillbaka, det har jag märkt. Det kan också vara sådant som att jag cyklar på en mountainbike som är så kallad herrmodell, vilket är ett fånigt namn. Det har jag förstått är otroligt provocerande, oerhört provocerande [I 7].

Genusvetarkvinnorna talar i termer om att *göra genus* och *göra genus ogjort* som ett medvetet val, ett reflekterat, formulerat och aktivt val. Den heterosexuella, straighta kvinnligheten är acceptabel att iscensätta såvida den är reflekterad och signalerar att kvinnan i fråga har en genomtänkt tanke med sitt ”framträdande”, som politisk och intellektuell ståndpunkt. Den typen av handlingar som följer en straight linje tycks av genusvetarkvinnorna omtolkas och bli mer av ett utmanande av densamma, mer som att göra genus ogjort när den är reflekterad. En kvinna sägs kunna sitta såväl bredbent som med benen i kors, som en kvinna eller som en man, så länge som handlingen är *reflexiv* och syftar till att provocera eller *utmana den straighta linjen*:

Jag kan också medvetet bete mig könskodat, t.ex. klä mig i skor med hög klack och klänning med hög slits, sminka mig och vara vad man kan kalla kvinnlig, men då är det mitt eget val och jag har problematiserat det för mig själv varför jag gör det [I 1].

De intervjuade kvinnorna förhåller sig till ett ideal att göra och iscensätta en reflexiv och medveten ”genuskomposition” som ger ett utrymme att mixa och blanda förväntad kvinnlighet med mer manligt konnoterade symboler i ett slags ”gender blending”. Dock verkar det gå en gräns vid att anamma alltför många maskulint kodade symboler även för en reflexiv genusvetare:

Om jag skulle gå klädd helt i herrkläder, det skulle vara svårt. Jag tycker heller inte att det är riktigt rätt väg att gå. För då blir det ändå ett framhävande av mansnormen. Jag tycker det är bättre att mixa litegrann [I 7].

Genusvetarmän

Genusvetarmännen tar i jämförelse med genusvetarkvinnorna tydligare avstamp i ett teoretiskt akademiskt intresse av att studera genus än i personliga upplevelser av orättvisa. Deras intresse för genussystemet ligger i en uppfattad orättvisa som de vill veta mer om och vara delaktiga i att avhjälpa (jfr Lundberg & Werner).

Det finns en ambition och vilja hos genusvetarmännen att bryta med stereotyper och normer som är förknippade med över/underordning. Men från genusvetarmännens position och utgångsläge handlar det om andra praktiska handlingar än för genusvetarkvinnorna. Det gör de exempelvis genom handlingar som att ge akt på att inte ta för mycket talutrymme: ”Jag är både spontan och vill missionera ibland [...] Det kan drabba andra, sådant har jag fått lära mig att iaktta [...] jag skulle behöva bli bättre på att observera mig själv” [I 9]. Det handlar också om strategier att medvetet ta ansvar för hem och familj: ”Vi ser inte diskning som något kvinnligt hemma hos oss, möjligen sätta upp gardiner. Det har aldrig varit en sådan fråga, men det kan komma upp i diskussioner om det. Men jag har alltid tyckt det varit självklart och har aldrig lämnat över det” [I 2].

När det kommer till förkroppsligande och utsmyckande symboler relaterade till genus skiljer sig genusvetarmännens svar från genusvetarkvinnorna. Att ”sätta på sig

kjol” eller riskera att uppfattas som homosexuell, är en stig som de intervjuade männen inte verkar vilja utforska närmare: ”Jag vill inte själv uppfattas som homosexuell. Det är inte rätt för mig” [I 8]. Liksom tidigare forskning (Butler 2007; Kroon 2007) visat har genusymboliken en tydlig koppling till sexualiteten i vilken manlig symbolik och heterosexualitet är svåra att utmana. En genusvetarman säger att det är viktigt att bevara olikheterna mellan kvinnor och män eftersom motsatser attraherar. Eller som i följande passage:

[När] man inte kan skilja på om det är en man eller kvinna till exempel, det är ett normbrott. Att vara väldigt feminin som man, till exempel ha feminina gester, gå feminint eller prata väldigt feminint. Det är klart att det är normbrott. Men det är ingenting som jag jobbar från eller med [I 2].

Genusvetarmännen anger liksom genusvetarkvinnorna att de är del av en struktur som är svår att till fullo utmana. En informant säger att han ser sig själv som ”en produkt av det manliga samhället”. Samma informant fortsätter: ”Jag kan inte fly från den bilden, den har format mig som sådan. Jag försöker, men jag har aldrig målat mig eller något sådant” [I 10].

Ambitionen att utmana och bryta normer finns, men balansakten att göra det och samtidigt bibehålla sina egna identitetsanspråk förefaller svår. På frågan om det är viktigt att bryta normer för att skapa jämställdhet säger en informant att ”Ja, det är väl bra att göra det och det gör man på en massa nivåer i dag. Jag skulle säkert kunna vara mycket mer aktiv. Det är nog mer att jag inte brinner tillräckligt mycket för enbart den frågan” [I 2].

Balansakten mellan upptrampade och nya stigar

I genusvetarnas resonemang kring vad deras genusrelaterade handlingsutrymmen möjliggör är det tydligt att göranden av genus sker i relation till institutionaliserade och rutiniserade ramar (West & Zimmerman 1987). På olika sätt förhåller de sig (och alla andra) som genusvetarkvinnor och genusvetarmän, reflekterat eller oreflekterat till på förhand påbudna stigar att följa i form av genusnormer (Ahmed 2006a, 2006b). Samtidigt finns – som genusvetare – en uttalad strävan att trampa ny mark. Ambitionen att leva teorin som informanterna ger uttryck för, tolkar vi som en strävan efter att som genusvetare agera normkritiskt. Ambitionen hos genusvetarna är att göra genustillhörighet irrelevant i sina vardagliga genusgöranden (Butler 2007; Lorber 2000). Detta sker genom att på olika sätt till vardags och i sin forskargärning tillämpa sina genusvetenskapliga kunskaper. Men balansgången mellan att förstå och uppfatta vad som är påbud och samtidigt navigera mot nya eller andra sätt att agera kräver reflektion och förståelse för varje enskild situation. Informanterna uttrycker olika gränsdragningar för ”hur mycket” och ”hur många” genusöverskridande symboler som kan tas i bruk. Inte minst skildras olika startpunkter och skilda möjliga vägar framåt för genusvetarkvinnor och genusvetarmän. Dessa olikheter mellan genusvetarkvinnors och genusvetarmäns sätt att praktisera genuskunskap återspeglar vad forskning om genusaktivism redan visat.

Det möjlighetsutrymme som genusvetarna uppfattar sig ha, handlar mycket om att agera utifrån normer för motsatt genus, och att kombinera olika genuskodade handlingar och manér för att finna en egen reflekterad och avvägd komposition som tar sig litet utanför de mest gängse sätten att vara. Problemet som genusvetarna framförallt tycks tampas med, är viljan att förändra en struktur som de är en del av.

Bortom en binär genusdelning?

Genusvetarna i den här intervjustudien visar en hög grad av medvetenhet och ett reflektionsdjup om vad genus och genusgöranden betyder för dem i det akademiska arbetet och i mer privata sociala sammanhang. De tycks vara inbegripna i en ständigt pågående reflektionsprocess om hur de kan bryta med stabila och socialt förväntade genusformer, uttryck och handlingsmönster. Vi uppfattar det som att de intervjuade genusvetarna ger uttryck för ett undoing-gender-perspektiv och att det finns en vilja att öppna upp genus genom att agera utanför ramarna för en binär genusdelning. Det blir därför intressant att se närmare på hur genusvetarna ser på faktiska möjligheter att *kategorisera* genus bredare, eller med större variationsvidd än enbart två alternativ.

I analysens tidigare teman har vi gett exempel på hur genusvetarna resonerar kring sin genuskunskap. Utöver dessa teman är det tydligaste exemplet på vad som är möjligt att förändra på strukturell nivå diskussioner av det språkliga bruket av *hen* som genusneutralt alternativ till hon och han. Då intervjuerna genomfördes våren 2012 hade nyorden *hen* och *en* ännu inte etablerats med potential att användas som politiska pronomen (Gustavson 2014). De diskussioner som förts inom genusvetenskapen om fördelar och nackdelar med genusneutrala ord framträder i intervjuerna. Särskilt några informanter kom in på diskussionen om *hen* som ett sätt bryta läsningen med två genuskategorier. En informant, som själv arbetat mycket med ett feministiskt språkbruk i sin forskar- och utbildningsgärning, tycker att införandet av *hen* som ett tredje genus är ”jättebra” och utvecklar det vidare:

Jag åker ganska ofta på genuskonferenser dit många personer som inte vill se sig som inlemmade i någon av de kategorier som finns. Då är det väldigt praktiskt med ett ord för det: *hen*. Dessutom är det väldigt bra att man kan ha ett helt könsneutralt pronomen där du talar om läsaren, t.ex. ”Hen kan”. Det är mycket mer praktiskt. Annars måste du bestämma dig. I och för sig kan det vara en könspolitisk handling att skriva ”hon” istället, men då riktas fokus i texten på att du har gjort det här medvetna valet. Så kommer det vara med ”hen” också, men så småningom så lägger det sig väl. Det tycker jag är bra. Det behövs. Uppenbarligen behövs det väldigt mycket eftersom så många blir provocerade av ett litet ord [I 7].

Fördelarna med *hen* finns i dess möjlighet att inrymma personer som inte vill definieras utifrån genus och att det då finns en kategori som är genusneutral i betydelsen att genus är irrelevant. Men användandet av *hen* kan också uppfattas som en utmanade eller provocerande handling. En informant, berättar att det för en del kan väcka reaktioner som ”Jag vill minsann vara en han! Kan inte jag få vara det?” Sådana reaktioner

brukar hon bemöta genom att svara: ”Jo, *du* ska få vara en han, det är OK’ [...] Det är inte det som det handlar om” [I 5]. Att använda hen som komplement till hon och han handlar inte om att beröva någon sin identitet, utan snarare om att inkludera fler i de kategorier som används.

Några informanter har reflekterat mycket aktivt kring det språkliga bruket av hen och uttrycker sig mycket positivt till dess möjligheter till en större variationsvidd av genusgöranden. Några andra är mer ambivalenta till vad en sådan språklig förändring möjliggör. De verkar inte ha reflekterat lika aktivt vad gäller hen. En informant, som har en senior position inom sitt ämne, säger till exempel att ”en del är rädda för att det skulle bli något slags genusyrsel eller så”, och att det finns en risk att ”Människor kommer i kläm, då är det inte bra” och fortsätter:

Det skulle ju kunna vara så då att vissa får en identitet som de blir osäkra över, och får en massa skiftande budskap. Den pressen som är i tonåren också. Det kan utlösa någonting. Det går inte att veta. Om det slår selektivt skulle vissa kanske inte klara pressen. Det är väl den enda nackdelen. Normerna bör ändras överlag tycker jag [I 8].

En annan informant, som har lång erfarenhet inom akademien med fokus på genusfrågor, uttrycker en ambivalens genom att betona hur det känns att använda hen där det verkar som att informanten upplever ett dilemma mellan att framstå som politiskt korrekt och att ha ärligt uppsåt:

Jag har sympatiserat med det för det kan väcka reflektion. Samtidigt känns det fortfarande lite konstlat. Så fort något känns konstruerat så handlar det om att jag behöver lära in det själv. Jag har försökt säga det [hen] istället för ’man’ ibland. Men det går lättare om jag skriver. Men inte i dagligt tal. Då känns det bara som att jag gör mig märkvärdig: ’Är det här det viktigaste? Eller är det här för sådana som vill vara massmediekåta?’ Att driva sådana frågor känns ibland lite ytligt, men jag sympatiserar egentligen med det. Ibland kan det vara användbart [I 9].

I intervjuerna skiftar uppfattningen om vilka möjligheter hen skapar mellan uppfattningen om att hen förstås som en ny genuskategorisering av människor, och uppfattningen av hen som en oskriven kategori som rymmer alla redan och i framtiden konstruerade genus och därmed som ett alternativ till kvinna/mansordningen. Hen är i den senare innebörden en oberoende kategori i relation till genus eftersom det rymmer alla. Ambitionen hos informanterna i denna studie när det gäller användningen av hen som beteckning i kategoriseringen av genus förstår vi som att se det som en möjlig öppning och som alternativ till det binära genussystemet. I viss mån skiljer sig dock informanternas diskussioner om saken. För vissa tycks ena foten vila på en mer konventionell linje med de två genus som finns och därmed en viss tvekan att omfamna hen medan andra ser hen som en utmanande väg som kan leda till mer överraskande och öppna synsätt. Diskussionen om hen skiljer sig strukturellt från övriga delar av

intervjuerna på så sätt att den hanterar en språklig kategorisering som har möjlighet att ge strukturella effekter, till skillnad från det i vardagen ständigt förekommande hanterandet av blandningar av kvinnligt och manligt kodade handlingsmönster och stilar. Det är här som alternativ utanför den heterosexuella matrisen blir möjliga.

Slutdiskussion: Aktivt sökande efter queera linjer inom låsta positioner

Syftet med denna studie har varit att undersöka det spänningsfält vi uppfattat finns mellan en del av genusvetenskapens kunskapsanspråk och de ambitioner akademiskt verksamma genusvetare har när det gäller att omsätta sin teoretiska kunskap i handling, men också vilka praktiska möjligheter och hinder de upplever för att göra detta. De frågor som specifikt har berörts är hur genusvetare anser att deras teoretiska genuskunskap bör användas, vilka möjligheter och begränsningar de upplever i sina försök att omsätta teoretiska kunskaper i praktisk handling i vardagslivet och i arbetet, och vilka alternativ de själva uppfattar som möjliga vad gäller genuspraktiker. Vi har i vår analys funnit fem centrala teman vad gäller genusvetarnas anspråk, möjligheter och hinder i sina praktiska genusgöranden.

Ett övergripande tema i intervjuerna har varit att genusvetandet innebär en reflexiv process där genusvetarna utvärderar sig själva utifrån hur väl de uppfattar sig stå sig i förhållande till sina ambitioner och praktiska försök till att ”leva som de lär”. Det reflexiva förhållningssättet handlar om att använda sina kunskaper om genusordning och maktstrukturer för att förstå sig själv och sin egen utgångspunkt, men också sina egna möjligheter att förändra en skev maktordning. Med den teoretiska kompetensen sätter genusvetarna ord på sina ståndpunkter och problematiserar dessa. Med Ahmeds begrepp har genusvetarna i egenskapen av genusvetare en hög grad av medvetenhet om sin egen utgångspunkt och sin egen orientering. De resonerar och talar om det snåriga i att identifiera genusstrukturer och genusordningar med hjälp av teorier om genus, men tycks på samma gång uppleva begränsade möjligheter att skapa nya rum utanför givna genusstrukturer. Enligt vår tolkning av intervjumaterialet uttrycker genusvetarna ambitioner att överskrida kulturellt förväntade normer för genus och sexualitet och strävar efter att inta gränsöverskridande uttryck och handlingsmönster. Ramarna för vad som är möjligt verkar röra sig inom området att agera i motsats till normen eller att kombinera motsatser. Dessa resonemang är på det hela taget samstämmiga med forskning om genusvetarstudenters ambitioner och genusmedveten aktivism utanför akademien.

I ansatserna att som genusvetare agera normkritiskt och på så vis öppna upp genus och ta sig utanför de bredaste normativa vägarna, finner sig informanterna inta positioner och roller i olika sociala sammanhang där de utmanar givna genusstrukturer, eller upplyser andra om dessa strukturer. När de utmanar normer och strukturer handlar en stor del om, liksom tidigare forskning om genusaktivister har visat, att agera enligt normer för motsatt genus (Holmgren 2011b; Lucal 1999; Wasshede 2010). Som del av den struktur de vill ändra handlar det om att på ett reflekterat sätt hantera såväl

konventionella, i betydelsen givna, normer att följa som de queera alternativa ageranden de själva vill skapa (Ahmed 2006a, 2006b). I detta agerande hamnar genusvetarna i ett liknande tillstånd som de av Holmgren intervjuade feministiska män som måste hantera situationen att vara en del av problemet (Holmgren 2007). När det endast finns två alternativ att välja mellan (kvinnligt och manligt) måste en balansakt utföras, i vilken vissa aspekter från de båda alternativen sammanfogas i en komposition som passar för en given situation. Resultatet blir för informanterna att tillföra queera inslag i en i övrigt genusnormativ linje. På så sätt kan de känna sig litet mer hemmastadda också genom att ta något eller några steg utanför den struktur som de ifrågasätter och vill markera avstånd till. Det är så nya stigar skapas, ett steg i taget. Och för varje steg som tas, förflyttas gränsen för det givna eller påbjudna.

Denna intervjustudie med akademiska genusvetare tyder på att det finns normer även för genusvetare som har ambitioner att leva och agera utifrån teorier de använder i sin forskning och undervisning och därmed bidra till att förändra givna maktordningar. Normerna handlar om att agera icke-normativt men reflexivt, att självständigt och medvetet förhålla sig till strukturer och utifrån det hitta sitt eget uttryck. Resultatet visar också att förutsättningarna för att praktisera genusvetande skiljer sig åt för genusvetarkvinnor och genusvetarmän. De intervjuade kvinnorna i studien uttrycker en tydligare strävan mot att bryta mot heteronormativitet än vad de intervjuade männen gör. Som forskning har visat tycks utrymmet för kvinnor att ta i bruk manlighetskonnoterade symboler vara större än vad det är för män att använda sig av kvinnlighetskonnoterade symboler (jfr Kroon 2007). Exempelvis är det mer socialt accepterat att kvinnor klär sig i kostym och slips än att män klär sig i kjol eller använder läppstift (Wasshede 2010). Det finns med andra ord gränser för att göra genus ogjort och bryta straighta linjer, och framförallt tycks sexualiteten vara en sådan gräns (Lundgren 1993; Skeggs 1999). Här uppstår också för genusvetarna själva ett gränsland för deras förståelse av genus och genusgörande som socialt konstruerade. För hur mycket är de själva beredda att experimentera med sin sexualitet och sina nära relationer för att möjligen förändra en struktur?

Genusvetarnas strävan efter att finna nya handlingsmönster, och större variation och acceptans för olikheter sker än så länge i en terräng som utgörs av en binär genusordning som värderar manligt konnoterade handlingar och attribut högre än kvinnliga, vilket påverkar genusvetarkvinnor och genusvetarmän på olika sätt trots deras anspråk på att vara genusvetare utan specifik genustillhörighet. Att som genusforskare sträva efter att ändra de strukturer som de själva studerar och kartlägger handlar till stor del om ett aktivt sökande efter queera linjer inom relativt låsta positioner. Denna aktivitet pågår genom försök att finna väl avvägda kompositioner i vilka genusvetarna kan känna sig hemma. Inte minst språkligt börjar nya vägar att bli synliga genom användandet av politiska pronomen bortom endast en genusneutral användning. Det är också på en sådan abstrakt kategoriserande nivå som informanterna har förhoppningar om att förändring är på väg att skapas för att möjliggöra en annan förståelse av vad som utgör variationsvidden av alternativ. Och det är i detta gränsland mellan det givna, det påbjudna och det ännu inte konkretiserade som denna analys landar.

Vår empiri bygger på genusvetare men utifrån den balansgång som informanterna ger uttryck för i sina ambitioner att ”leva teorin” vore det spännande att också undersöka och jämföra genusvetare med andra forskare verksamma inom andra ämnesdiscipliner i akademien för att undersöka skillnader i relationen mellan forskares hantering av teori och handling, kartläggning och praktisk användning.

Referenser

- Ahmed, S. (2006a) ”Orientations: Toward a queer phenomenology”, *GLQ: A journal of lesbian and gay studies* 12 (4):543–574.
- Ahmed, S. (2006b) *Queer Phenomenology: Orientations, objects, others*. London: Duke University Press.
- Ahmed, S. (2010) ”Vithetens fenomenologi”, *Tidskrift för genusvetenskap* (1/2):49–69.
- Ambjörnsson, F. (2011) *Rosa: Den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Andersson, M. (2010) *Blodets och rötternas logik: Internationell adoption i välfärdens diskursiva praktik*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bryant, A.N. (2003) ”Changes in attitudes toward women’s roles: Predicting gender-traditionalism among college students”, *Sex roles* 48 (3/4):131–142.
- Butler, J. (2007) *Genustrubbel*. Göteborg: Daidalos.
- Connell, R. (2003) *Om genus*. Göteborg: Daidalos.
- Davies, K. & J. Esseveld (1989) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Deutsch, F.M. (2007) ”Undoing gender”, *Gender and society* 21 (1):106–127.
- Frye, M. (1983) *The politics of reality: Essays in feminist theory*. Trumansburg N. Y.: The Crossing Press.
- Ganetz, H. (2005) *Genusvetenskapliga projektansökningar inom humaniora-samhällsvetenskap: En uppföljning av Vetenskapsrådets beredning och utfall 2004*. Stockholm: Vetenskapsrådets kommitté för genusforskning.
- Gemzöe, L. (2008) *Feminism*. Stockholm: Bilda.
- Gillham, B. (2008) *Forskningsintervjun: Tekniker och genomförande*. Lund: Studentlitteratur.
- Griffin, G. & J. Hanmer (2005) ”The impact of women’s studies on its students’ relationships and everyday practices”, 141–167 i G. Griffin (red.) *Doing women’s studies: Employment opportunities, personal impacts and social consequences*. London - New York: Zed Books.
- Gothlin, E. (2001) *Kön eller genus?* Göteborg: Genussekretariatet.
- Gustavson, M. (2014) ”Hen, en, man och jag”, i A. Lundberg & A. Werner (red.) *Kreativt skrivande och kritiskt tänkande i genusvetenskap*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Hammarström, A. (2005) *Genusperspektiv på medicinen: Två decenniers utveckling av medvetenheten om kön och genus inom medicinsk forskning och praktik*. Stockholm: HSV.

- Hirdman, Y. (1988) "Genussystemet: Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3:49–63.
- Holmgren, L.E. (2007) "Killing Bill: Men as rebellious feminists in the politics of passing", *Norma* 2 (1):16–37.
- Holmgren, L.E. (2008) "Performing feminist affinity: Interviewing feminist men in Sweden", *Revista Atenea XXVI–II* (2):107–120.
- Holmgren, L.E. (2011a) "Co-fielding in qualitative interviews: Gender, knowledge and interaction in a study of (pro)feminist men", *Qualitative inquiry* 17 (4):364–378.
- Holmgren, L.E. (2011b) *IngenMansLand: Om män som feminister, intervjuframträdanden och passerandets politik*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Holmgren, L.E. & J. Hearn (2009) "Framing 'men in feminism': Theoretical locations, local contexts and practical passings in men's gender-conscious positionings on gender equality and feminism", *Journal of gender studies* 18 (4):403–418.
- Högskoleverket (2007) *Utvärdering av ämnet genusvetenskap vid svenska universitet och högskolor*. Rapport 2007:17. Stockholm: Högskoleverket.
- Iversen, C. (2011) "Judith Butler: Makt och performativitet", 231–250 i J. Lindblom & J. Stier (red.) *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Kroon, A. (2007) *FE/MALE: Asymmetries of gender and sexuality*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kvale, S. & S. Brinkmann, (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Lorber, J. (2000) "Using gender to undo gender: A feminist degendering movement", *Feminist theory* 1 (1):79–95.
- Lucal, B. (1999) "What it means to be gendered me: Life on the boundaries of a dichotomous gender system", *Gender and society* 13 (6):781–797.
- Lundberg, A. & A. Werner (2013a) *Genusvetarnas framtid: En nationell alumniundersökning av genusvetenskaplig utbildning och arbete*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Lundberg, A. & A. Werner (red.) (2013b) *Genusvetenskap, politik och samhällsengagemang*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Lundberg, A. & A. Werner (2014) "Med passionen som drivkraft. En intersektionell analys av genusvetenskap, de studerande och arbetslivet", *Tidskrift för genusvetenskap* 35 (1):51–71.
- Lundgren, E. (1993) *Det får da vara grenser för kjønn: Voldelig Empiri og feministisk teori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Risman, B.J. (2009) "From doing to undoing: Gender as we know it", *Gender and society* 23 (1):81–84.
- Rosenberg, T. (2002) *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Sevelius, J.M. & J.E. Stake (2003) "The effects of prior attitudes and attitude importance on attitude change and class impact in women's and gender studies", *Journal of applied social psychology* 33 (11):2341–2353.
- Skeggs, B. (1999) *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.

- Sohl, L. (2014) *Att veta sin klass: Kvinnors uppåtående klassresor i Sverige*. Stockholm: Atlas akademi.
- Stake, J.E. & F.L. Hoffman (2001) "Changes in student social attitudes, activism, and personal confidence in higher education: The role of women's studies", *American educational research journal* 38 (2):411–436.
- Stake, J.E., L. Roades, S. Rose, L. Ellis & C. West (1994) "The women's studies experience: Impetus for feminist activism", *Psychology of women quarterly* (18):17–24.
- Stake, J.E. & S. Rose (1994) "The long-term impact of women's studies on students' personal lives and political activism", *Psychology of women quarterly* (18):403–412.
- Svenaesus, F. (2009) "Vad är praktisk kunskap? En inledning till ämnet och boken", 11–34 i J. Bornemark & F. Svenaesus (red.) *Vad är praktisk kunskap?* Huddinge: Södertörns högskola.
- Trost, J. (1997) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Wasshede, C. (2010) *Passionerad politik: Om motstånd mot heteronormativ könsmyndighet*. Malmö: Bokbox.
- West, C. & D.H. Zimmerman (1987) "Doing Gender", *Gender and society* 1 (2):125–151.
- Widerberg, K. (1995) *Kunskapens kön: Minnen, reflektioner och teori*. Stockholm: Norstedts.

Korresponderande författare

Gunilla Carstensen
 Högskolan Dalarna, 791 88 Falun
 Tel: 023-77 80 92
 E-post: gca@du.se

Författarpresentationer

Gunilla Carstensen är universitetslektor i sociologi vid Högskolan Dalarna. Hennes forskningsintressen är genus, organisation och utsatthet och hon har tidigare studerat sexuella trakasserier i akademien. Hennes pågående forskningsprojekt handlar om rättstolkning i domstol.

Amanda Frank är doktorand inom Valfärd och Socialvetenskap vid Hälsohögskolan i Jönköping och Högskolan Dalarna med inriktning mot socialarbetares beslutsfattande.

Jessica Wide är universitetslektor i sociologi vid Högskolan Dalarna. Hennes forskningsintressen ligger i gränslandet mellan socialpsykologi och samhällsteori, särskilt det senmoderna samhällets socialitet.